

Infracțiunea de viol săvârșită asupra unui minor. Aspecte de drept penal și procesual penal

The Crime of Rape Committed against a Minor. Aspects of Criminal Law and Criminal Procedure

Ovidiu Ioan LUPAȘ

Procuror la Parchetul de pe lângă Judecătoria Târgu Mureș
e-mail: lupasovi@yahoo.com

Abstract. Through Law No. 217/2023 and Law No. 424/2023, the legislator introduced a new crime of rape that has a minor as the victim and which will be introduced in art. 218¹ of Law No. 286/2009 regarding the Criminal Code. By Law no. 217/2023, changes were also made to Law No. 135/2010 on the Code of Criminal Procedure.

The legislator's desire was to create a legislative framework through which minor victims of sexual abuse, regardless of whether they were committed by an adult or a minor, would be additionally protected. However, the legislator made it difficult to understand the new legal texts in the chapter dedicated to offences against sexual freedom and integrity and created legislative vacuums as a result of the abrogation of Art. 220 of the Criminal Code regarding sexual intercourse with a minor.

The present study merely analyses the crime of rape committed against a minor, compared to rape seen in the classical sense, and highlights the shortcomings of the amendments, in the hope that the legislator will remedy it in the near future and create, indeed, a coherent legislative framework, one that will provide victims of sexual abuse with protection in the true sense of the word. In addition to the legal aspects, some psychological ideas will be introduced that can help legal practitioners when it comes to interviewing minor victims.

Keywords: criminal law, criminal procedure, psychology, Law No. 217/2023, Law No. 424/2023, rape, minor victims, modifications, legislative coherence

1. Aspecte introductive

Prin Legea nr. 217/2023, legiuitorul a decis să incrimineze o nouă infracțiune în dreptată împotriva libertății și integrității sexuale și care are ca subiect pasiv, un mi-

nor, și anume, violul săvârșit asupra unui minor, ce va fi reglementat din 01.01.2024, în articolul 218¹ din Legea nr. 286 din 17 iulie 2009 privind Codul Penal.

Principalele motive care au stat la baza adoptării acestei modificări sunt îngrijorările legiuitorului cu privire la lipsa¹ unor mecanisme prin care minorii să fie protejați suplimentar de agresorii care intervin în viața lor intimă.

În expunerea de motive², inițiatorii schimbării legislative pun în vedere faptul că există foarte multe infracțiuni de natură sexuală îndreptate împotriva minorilor și care nu ajung în fața organelor judiciare. De asemenea, aceste fapte produc consecințe deosebit de grave, atât fizic prin posibilitatea transmiterii unor boli venerice precum HIV/SIDA, cât și psihic, prin apariția sindromului posttraumatic(PTSD).

Aceeași inițiatori au făcut referire la art. 18 din Convenția Consiliului European pentru protecția copiilor împotriva exploatarei sexuale.

Articolul 18 are următorul conținut:

Abuzuri sexuale

1. Fiecare parte va lua măsurile legislative sau de altă natură necesare pentru a se asigura de incriminarea următoarelor fapte comise cu intenție:

a) *activități sexuale cu un copil care, potrivit prevederilor în vigoare ale dreptului național, nu a împlinit vârsta legală pentru viața sexuală;*

b) *activități sexuale cu un copil dacă: se folosesc constrângerea, forța ori amenințările; se abuzează de o poziție recunoscută ca fiind de încredere, de autoritate sau de influență asupra copilului, inclusiv în cadrul familiei; se abuzează de o situație de vulnerabilitate deosebită a copilului, mai ales datorită unui handicap psihic sau fizic ori datorită unei situații de dependență.*

2. În scopul aplicării paragrafului 1, fiecare parte va decide vârsta până la care este interzisă desfășurarea de activități sexuale cu un copil.

3. Prevederile paragrafului 1 lit. a) nu se aplică activităților sexuale consimțite între minori.

În același ton, s-a făcut referire și la Directiva nr. 92/2011³ privind combaterea abuzului sexual asupra copiilor, a exploatarei copiilor și a pornografiei infantile însă, scopul acestei directive nu a fost avut în vedere în mod real și au fost oferite interpretări ale Directivei privind drepturile victimelor de către Curtea de Justiție

1 C. Rotaru Radu, Pe cine și cum protejăm împotriva abuzurilor sexuale? Scurte referiri la modificările legislației penale intervenite prin Legea 217/2023. Forum juridic, nr. 2/2023, Analele Universității din București-Seria Drept.

2 PL-x nr. 457/2022, Proiect de Lege pentru modificarea și completarea Legii nr. 286/2009 privind Codul penal, precum și a Legii nr. 135/2010 privind Codul de procedură penală, https://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck2015.proiect?cam=2&idp=20214 (accesat în 12.01.2024)

3 Art.1 Obiectul: Prezenta directivă instituie norme minime privind definirea infracțiunilor și a sancțiunilor în ceea ce privește abuzul sexual asupra copiilor și exploatarea sexuală a copiilor, pornografia infantilă și ademenirea copiilor în scopuri sexuale. Directiva introduce, de asemenea, dispoziții care să asigure o mai bună prevenire a săvârșirii infracțiunilor respective și o mai bună protecție a victimelor acestora.

a Uniunii Europene⁴. În linii mari, Directiva nu menționează o vârstă de la care este considerat că o persoană are consimțământ sexual, dând libertate statelor să analizeze când un copil este apt din punct de vedere psihic și are o anume maturitate care să ducă la concluzia că a consimțit la actele sexuale, neexistând un abuz. Aceste aspecte sunt arătate în art. 3 și în art. 8 din Directivă. În special, în art. 8 se arată că statul are libertatea de a analiza dacă actele sexuale săvârșite cu un minor care nu a ajuns la vârsta la care să aibă un consimțământ sexual și care nu implică un abuz vor fi sau nu pedepsite.

Argumentele pe care inițiatorii le-au prezentat în expunerea de motive, punând în evidență Convenția Consiliului European și Directiva prezentată mai sus, țin de vârsta la care copiii (persoanele mai mici de 18 ani), pot să își înceapă viața sexuală în mod legal, fără a exista consecințe de natură penală, respectiv de consimțământul copiilor care participă sau împotriva cărora sunt îndreptate acte de natură sexuală.

Mai departe, inițiatorii au arătat faptul că organele judiciare nu reușesc în toate cazurile să stabilească dacă există sau nu un consimțământ din partea copiilor în ceea ce privește infracțiunile sexuale. Consimțământul este analizat de către organele judiciare de la caz la caz, în funcție de probatoriul avut la dispoziție, care de multe ori este foarte greu de administrat și care poate duce la crearea unor erori judiciare.

În principiu, inițiatorii legii au considerat că vârsta minimă de la care se consideră că un copil are un consimțământ cu privire la întreținerea de raporturi sexuale, acte sexuale sau de orice alte tipuri de acte de natură sexuală, este de 15 ani. Dar, după cum vom vedea, forma finală prevede ca vârsta minimă să fie de 16 ani. Totodată, între persoanele apropiate ca vârstă și ca dezvoltare psihologică, s-a arătat că va exista o cauză de nepedepsire, dacă diferența dintre cei doi este mai mică de 3 ani. Evident și acest prag a fost modificat.

Pe lângă modificările de ordin substanțial, au fost modificate și articolele ce țin de obligativitatea asistenței juridice în cazul victimelor minore și modului în care persoanele vătămate vor fi audiate și a modului în care se va desfășura procesul penal, atât în faza de urmărire penală, cât și în faza de judecată, fiind introdus art. 355¹ în Legea nr. 135 din 1 iulie 2010 privind Codul de procedură penală, referitor la judecarea de urgență a cauzelor în care sunt implicați minori și împotriva cărora s-a săvârșit o infracțiune de viol.

4 Simona Franguloiu, Nicoleta Elena Hegheș, Eficiența științelor criminalistice din perspectiva standardului de probațiune în cazul violenței împotriva femeilor și violenței domestice în sensul propunerii de directivă a Parlamentului European și consiliului privind aceste tipuri de violență, vol. Conferinței internaționale de științe criminalistice cu tema: „Criminalistica – pilonul principal al probațiunii judiciare în procesul penal și civil”, ediția a XI, 2023, în curs de publicare.

Suntem de acord cu alți autori⁵ care au arătat că este importantă existența unui cadru procesual adecvat pentru audierea minorilor, victime ale infracțiunilor de viol. Erau necesare garanții în plus în ceea ce privește audierea minorilor și siguranța de care aceștia au nevoie pentru a putea da informații cu privire la ceea ce s-a întâmplat. Problema care se pune este aceea de a vedea dacă există astfel de condiții și dacă ele sunt puse la dispoziție de către factorii decizionali. Din păcate, suntem doar la începutul unui drum în ceea ce privește formarea procurorilor, judecătorilor, avocaților și a organelor de cercetare penală în ceea ce privește importanța psihologică a traumelor pe care copiii le suportă după astfel de fapte.

În esență, considerăm, pe baza unui raționament logic și pe baza argumentelor expuse de inițiatorii legii, că motivele care au stat la baza modificării Legii nr. 286/2009 privind Codul penal și a Legii nr. 135/2010 privind Codul de procedură penală au fost importanța vârstei de la care o persoană își poate începe viața sexuală fără consecințe psihologice, respectiv vârsta de la care există un consimțământ valabil exprimat cu privire la întreținerea de acte și raporturi de natură sexuală. Totodată, opinăm că legiuitorul a dorit să elimine erorile judiciare în ceea ce privește aprecierea valabilității consimțământului unui copil pe baza probelor administrate, dar în același timp, s-au creat inadvertențe între textele legale.

2. Modificările de ordin substanțial

a) Tradiționala infracțiune de viol

Analizând doctrina veche ⁶ și doctrina din prezent⁷, se ajunge la concluzia că în cazul violului clasic, pe lângă un raport sexual, actul sexual oral sau anal sau orice alt act de penetrare anală sau vaginală, trebuie să existe condiția esențială a lipsei consimțământului victimei. Această lipsă este cauzată de o constrângere, de o punere în imposibilitate a victimei de a se apăra ori de a-și exprima voința sau profitând de această stare.

Evident, în prezent, pot exista subiecți pasivi ai infracțiunii și bărbații, nu doar femeile cum se arăta în trecut, fiind dezincriminate și infracțiunile de seducție și relații sexuale între persoane de același sex.

Această formă a infracțiunii de viol clasic este regăsită în art. 218 a Codului Penal. Cu toate acestea, prin modificările aduse prin Legea nr.2 17/2023, prima

5 C. Rotaru Radu, Pe cine și cum protejăm împotriva abuzurilor sexuale? Scurte referiri la modificările legislației penale intervenite prin Legea 217/2023. Forum juridic, nr. 2/2023, Analele Universității București-Seria Drept.

6 V. Dongoroz, ș.a., *Explicații teoretice ale Codului de Procedură Penală Român*, Vol. III, Partea Specială, pp. 352-355, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1971.

7 M. Udriou, *Sinteze de Drept Penal, Partea Specială*, vol. I, Ediția a 3-a, Editura C.H. Beck, București, 2022.

formă a violului săvârșit asupra unui minor prevăzut la art. 218¹ alin.1 va avea următorul conținut:

Raportul sexual, actul sexual oral sau anal, precum și orice alte acte de penetrare vaginală sau anală comise de un major cu un minor care nu a împlinit 16 ani se pedepsesc cu închisoarea de la 7 la 12 ani și interzicerea exercitării unor drepturi.

Din analiza textului de incriminare se poate observa că nu mai există condiția esențială a lipsei discernământului cauzată de existența unei constrângeri, a unei puneri în imposibilitate de a se apăra ori de a-și exprima voința sau profitând de această stare. Simplul fapt că subiectul pasiv, în speță minorul, nu a împlinit 16 ani, iar subiectul activ este major, este suficient pentru a se considera că suntem pe tărâmul infracțiunii de viol săvârșită împotriva minorului. Totodată, între majori și minori trebuie să existe o diferență mai mare de 5 ani pentru a se putea pedepsi majorul, altfel, vom fi nevoiți să aplicăm cauza de nepedepsire prevăzută de art. 218¹ alin. 7 din Codul Penal.

În continuare, legiuitorul a considerat că este necesară introducerea unui nou alineat, respectiv alin. 1¹ prin Legea nr. 424/2023, ce a intrat în vigoare la data de 01.01.2024, care are următorul conținut:

Raportul sexual, actul sexual oral sau anal, precum și orice alte acte de penetrare vaginală sau anală comise de un minor cu un alt minor cu vârsta sub 14 ani se sancționează potrivit dispozițiilor art. 114.

Prin acest text legal legiuitorul a considerat că este necesară incriminarea relațiilor sexuale între minori, dacă subiectul pasiv are vârsta sub 14 ani, iar diferența de vârstă dintre cei doi este mai mare de 5 ani, altfel ar fi incidentă cauza de nepedepsire, prevăzută de alin. 5 modificat la rândul său prin Legea nr. 424/2023.

Spre exemplu, dacă există o relație sexuală între un minor având vârsta de 17 ani, cu un minor având vârstă de 13 ani, nu se va putea trage la răspundere minorul de 17 ani, dar dacă subiectul pasiv ar avea vârsta de 12 ani, atunci ar putea fi tras la răspundere. Ce nu înțelegem este de ce trebuie să existe o diferență de vârstă atât de mare, respectiv 5 ani pentru ca minorul să nu răspundă penal, neexistând studii psihologice care să stea la baza luării unei asemenea decizii de către legiuitor.

Totodată, există posibilitatea ca un minor de 15 ani, care răspunde penal, să întrețină raporturi sexuale cu un minor de 11 ani și să nu fie tras la răspundere. Or, această faptă este la rândul ei foarte gravă, minorul de 11 ani neavând capacitatea să înțeleagă ceea ce i se întâmplă, iar minorul de 15 ani poate să profite de acest fapt. Prin urmare, nu există o rațiune pentru care s-a impus această diferență de vârstă ca și o cauză de nepedepsire, ținând cont de obiectivele pentru care a fost introdusă noua incriminare.

Mai există o problemă de coerență legislativă pe care legiuitorul a omis-o și anume tratamentul sancționator al acestor fapte. Legiuitorul a făcut trimitere la art.

114 din C.pen., în ceea ce privește modalitatea de sancționarea a faptelor, dar acest text legal se referă la tipologia sancțiunilor ce pot fi luate față de un minor care a săvârșit o infracțiune și care răspunde penal⁸.

Din analiza textului legal rezultă că minorul poate să fie sancționat prin dispunerea unor măsuri educative privative sau neprivative de libertate, în funcție de gravitatea faptei, așa cum rezultă din alin. 2 lit.b, când se poate lua direct o măsură privativă de libertate, dacă infracțiunea are o pedeapsă de 7 ani sau mai mare ori detențiunea pe viață. Or, în alin. 1¹ al art.218¹ nu există vreo pedeapsă cu închisoarea sau cu amenda prevăzută de legiuitor. Dacă ne imaginăm un raționament logic, corelând cele două texte, un minor în astfel de situații ar putea fi sancționat doar cu măsuri neprivative de libertate, deoarece în textul de la art. 114 nu este prevăzută vreo limită de pedeapsă în acest sens. În continuare, nu există vreo rațiune din partea legiuitorului de ce trebuia făcută această referire, având în vedere lipsa pedepsei din structura infracțiunii, făcând infracțiunea neclară, minorul neavând cunoștință despre sancțiunea pe care o poate primi. Totodată, nu credem că este în obiectivul legiuitorului ca minorul care a săvârșit astfel de fapte să nu poată fi sancționat printr-o măsură educativă neprivativă de libertate, fiind contrar celor expuse în preambulul legii de modificare.

La alin. 2 al aceluiași articol, vom avea o formă agravată a infracțiunii, respectiv fapta prevăzută la alin. (1) comisă de un major cu un minor prin constrângere, punere în imposibilitate de a se apăra ori de a-și exprima voința sau profitând de această stare se pedepsește cu închisoarea de la 8 la 15 ani și interzicerea exercitării unor drepturi.

Ulterior, prin Legea nr. 424/2023, care a intrat în vigoare în data de 01.01.2024, a fost modificat textul de la alin. 2 prin aceea că nu s-a mai făcut referire la alin. 1, ci s-a expus elementul material în integralitate. Astfel, textul de la alin. 2 are următoarea formă finală:

Raportul sexual, actul sexual oral sau anal, precum și orice alte acte de penetrare vaginală sau anală comise de un major cu un minor prin constrângere, punere în imposibilitate de a se apăra ori de a-și exprima voința sau profitând de această stare se pedepesc cu închisoarea de la 8 la 15 ani și interzicerea exercitării unor drepturi.

Nu există nicio modificare care să aducă atingere incriminării, legiuitorul având intenția de a face textul mai clar.

8 Art. 114. - (1) Față de minorul care, la data săvârșirii infracțiunii, avea vârsta cuprinsă între 14 și 18 ani se ia o măsură educativă neprivativă de libertate.

(2) Față de minorul prevăzut în alin. (1) se poate lua o măsură educativă privativă de libertate în următoarele cazuri:

a) dacă a mai săvârșit o infracțiune, pentru care i s-a aplicat o măsură educativă ce a fost executată ori a cărei executare a început înainte de comiterea infracțiunii pentru care este judecat;

b) atunci când pedeapsa prevăzută de lege pentru infracțiunea săvârșită este închisoarea de 7 ani sau mai mare ori detențiunea pe viață.

Continuând analiza, în acest text legal regăsim întru totul clasică infracțiune de viol⁹, care din punctul nostru de vedere ar fi trebuit să fie suficientă pentru incriminarea acestui tip de infracțiune, existând deja actul sexual cu un minor incriminat. În acest caz, nu există niciun prag de vârstă, nici cu privire la subiectul activ și pasiv, nici cu privire la existența vreunei cauze de nepedepsire.

Alin. 3 al art. 218¹ incriminează la rândul său o formă clasică de viol, dar săvârșită de către un subiect activ minor. Textul legal are următoarea formă:

Raportul sexual, actul sexual oral sau anal, precum și orice alte acte de penetrare vaginală sau anală comise de către un minor cu un alt minor prin constrângere, punere în imposibilitate de a se apăra ori de a-și exprima voința sau profitând de această stare se pedepsesc cu închisoarea de la 3 la 10 ani și interzicerea exercitării unor drepturi.

Așadar, când avem o situație în care minorul, ca subiect activ, exercită constrângeri, pune în imposibilitate ca victima să se apere sau să își exprime voința, sau profită de acea stare, va exista un viol în forma sa clasică. Același autor¹⁰, a arătat pe bună dreptate, că și alin. 2 și alin. 3 al aceluiași articol se suprapun cu dispozițiile art. 218 alin. 3 lit. c C.pen., respectiv situația în care infracțiunea de viol este îndreptată împotriva unui minor. Între timp, prin Legea nr. 424/2023, au fost abrogate dispozițiile art. 218 alin. 3 lit. c din Codul Penal.

Probleme principale țin de alin. 1 al art. 218¹ din Codul Penal modificat. În acest sens, ne întrebăm sub ce text legal va intra un raport sexual, consimțit, între un minor și un major, atunci când diferența dintre ei este mai mică de 5 ani. Astfel, ținând cont că astfel de fapte au fost incriminate ca acte sexuale cu un minor¹¹, în noua reglementare nu va exista o astfel de infracțiune, pentru simplul fapt că prin art. I, pct. 17 din Legea nr. 217/2023, s-a operat abrogarea expresă a art. 220 din Codul Penal actual, în care era incriminată infracțiunea de act sexual cu un minor. Chiar dacă, de principiu, prin abrogarea unui text legal, nu înseamnă că infracțiunea în sine a fost dezincriminată, ci se poate regăsi sub alte text de incriminare din Codul Penal sau din legislația specială, nu putem identifica un astfel de text.

Prin urmare, legiuitorul a omis să incrimineze raportul sexual, actul sexual anal sau oral sau orice alt act de penetrare vaginală sau anală, săvârșit de un major cu un minor cu vârsta mai mică de 16 ani, atunci când diferența de vârstă dintre cei doi este mai mică de 5 ani. De asemenea, cum s-a arătat de către un alt

9 V. Cioclei, Ciudatul viol de la televizor când legiuitorul adoptă reglementări trăsnete, <https://www.bizlawyer.ro/mobile/stiri/interviuri-opinii> (accesat în 12.01.2024).

10 V. Cioclei, Ciudatul viol de la televizor când legiuitorul adoptă reglementări trăsnete, <https://www.bizlawyer.ro/mobile/stiri/interviuri-opinii> (accesat în 12.01.2024).

11 C. Rotaru Radu, Pe cine și cum protejăm împotriva abuzurilor sexuale? Scurte referiri la modificările legislației penale intervenite prin Legea 217/2023. Forum juridic, nr. 2/2023, Analele Universității București-Seria Drept.

autor¹², nici situația în care autorul este minor, iar victima este un minor cu vârsta mai mică de 16 ani, nu este incriminată. În acest caz, rămâne în sarcina organelor judiciare să aprecieze, din nou, dacă suntem în forma unui viol clasic în funcție de posibilitatea stabilirii consimțământului victimei, ceea ce intră din nou în conflict cu expunerea de motive a legiuitorului.

Oare în astfel de cazuri nu este importantă viața și integritatea fizică și psihică a minorului? Oare prin dorința de a sancționa faptele grave de natură sexuală îndreptate împotriva minorilor, nu e posibil ca legiuitorul să fi creat mai multe lipsuri decât să sporească eficiența textelor legale prin care să fie aduși în fața justiției majorii care săvârșesc astfel de fapte?

Considerăm că legiuitorul nu a cântărit modificările legislative pe care a dorit să le implementeze. Nu a creat un text legal coerent care să fie în concordanță cu textele legale prezente deja în Codul Penal. Nu era necesară abrogarea actului sexual cu un minor, ci eventual, modificarea acestuia sau adaptarea infracțiunii de viol săvârșită împotriva minorilor.

Mai mult, legiuitorul a creat o imprevizibilitate, din punctul nostru de vedere, în ceea ce privește aplicabilitatea dispozițiilor legale, fiind foarte greu, inclusiv pentru cei care se luptă cu un astfel de fenomen zilnic, în a interpreta textele legale. Punând doar vârsta în joc, ca un criteriu absolut de care să depindă aplicarea textelor referitoare la viol, este un act periculos din partea legiuitorului, care poate duce la consecințe și mai grave decât cele expuse de inițiatori.

Din punctul nostru de vedere, legiuitorul nu lasă libertatea organelor judiciare de a aprecia lipsa sau prezența unui consimțământ valabil exprimat din partea minorului, analizat pe baza unor rapoarte medico-legale psihiatrice, întocmite de către specialiști în acest domeniu, ci acesta consideră, din start, că victima nu avea discernământ dacă are o vârstă sub 16 ani, situație contrazisă inclusiv de art. 113 alin. 2 C.pen., care pune în vedere că minorul, autor, cu vârsta cuprinsă între 14-16 ani, răspunde penal dacă se dovedește că are discernământ, fiind o prezumție relativă de lipsă a discernământului, care poate fi contrazisă prin expertize psihiatrice. Și atunci, mai punem o întrebare, de ce minorul, autor, cu vârstă cuprinsă între 14-16 ani poate avea discernământ și să răspundă penal, în timp ce victima minoră, sub 16 ani, nu are deloc discernământ și prin urmare nici consimțământ? Discernământul fiind o condiție de validitate a consimțământului¹³.

În ceea ce privește circumstanțele agravante prevăzute la alin. 4 din art. 218¹ introdus prin Legea nr. 217/2023 și modificat prin Legea nr. 424/2023, se observă că acestea sunt în mare parte aceleași cu cele de la infracțiunea de viol, în formă

12 V. Cioclei, Ciudatul viol de la televizor când legiuitorul adoptă reglementări trăsnete, <https://www.bizlawyer.ro/mobile/stiri/interviuri-opinii> (accesat în 12.01.2024)

13 https://bizlawyer.ro/stiri/interviuri-opinii/consimtamant-vs-discernamant-in-cazul-actului-sexual-cu-un-minor-problema-pragului-de-varsta?fbclid=IwAR2OvPlwYPascJ2p75bgDCoCa3UCDB-CE_YTsStBbugx7J415OTzfdzoQS8 (accesat în 12.01.2024)

clasică, prev. de art. 218 alin. 3 Cod Penal fiind adăugată în plus următoarea situație, iar maximul pedepsei se va mări cu 3 ani:

g) în urma faptei, victima a rămas însărcinată.

În continuare, alin. 5 al art. 218¹ a suferit modificări prin Legea nr. 424/2023, având următoarea formă finală :

Dacă faptele prevăzute la alin. (1) și (1[^]1) au fost comise în schimbul unei remunerații, al unui folos material ori al unui avantaj în natură sau al promisiunii unor astfel de beneficii, limitele speciale ale pedepsei se majorează cu o treime.

Anterior acestor modificări efectuate prin Legea nr. 424/2023, existau anumite inadvertențe, care făceau ca infrațiunea să fie una incoerentă. Astfel, spre exemplu, exista ca formă agravantă a infrațiunii lit. g a alin. 4 a art. 218¹, respectiv când fapta de la alin. 1-3 a fost comisă prin folosirea unei arme sau amenințarea cu aceasta. Automat când în discuție intră o acțiune de amenințare, vom vorbi de un viol în sens clasic și nu avem cum să facem referire la alin. 1 al art. 218¹ fiind o greșeală elementară pe care legiuitorul nu avea voie să o facă. Ne bucurăm ca prin Legea nr. 424/2023 asemenea greșeli au fost îndreptate, măcar în parte.

A mai fost introdus și alin. 5¹ și 5² prin Legea nr. 424/2023, care au următorul conținut:

„(5¹) Raportul sexual, actul sexual oral sau anal, precum și orice alte acte de penetrare vaginală sau anală comise de un major cu un minor cu vârsta între 16 și 18 ani se pedepsesc cu închisoarea de la 2 la 9 ani și interzicerea exercitării unor drepturi, dacă:

a) minorul este membru de familie al majorului;

b) minorul se află în îngrijirea, ocrotirea, educarea, paza sau tratamentul făptuitorului sau acesta a abuzat de poziția sa recunoscută de încredere sau de autoritate asupra minorului ori de situația vădit vulnerabilă a acestuia, datorată unui handicap psihic sau fizic, unei situații de dependență, unei boli, unei stări de incapacitate fizică sau psihică ori altei cauze;

c) fapta a avut ca urmare vătămarea corporală sau a pus în pericol viața minorului în orice fel;

d) fapta a fost comisă în scopul producerii de materiale pornografice.”

Această formă agravată a infrațiunii este identică cu cea prevăzută de art. 220 alin. 3 C.pen., care a fost abrogat și care nu se regăsea în noua reglementare, fiind necesară această incriminare.

(5²) Fapta prevăzută la alin. (5[^]1) se pedepsește cu închisoarea de la 3 la 10 ani dacă:

a) fapta a fost săvârșită de două sau mai multe persoane împreună;

b) fapta a fost comisă de către o persoană care a mai comis anterior o infrațiune contra libertății și integrității sexuale asupra unui minor, o infrațiune de pornografie infantilă sau proxenetism asupra unui minor ori o infrațiune de trafic de persoane sau trafic de minori.

Formă agravată a infracțiunii s-a regăsit în art. 222¹ din Codul Penal anterior modificării, dar prin Legea 217/2023 nu au fost puse în acord toate dispozițiile legale, fiind necesară Legea nr. 424/2023 care să creeze o oarecare coerență legislativă.

De asemenea, există și agravanta infracțiunii atunci când persoana vătămată, ca urmare a săvârșirii faptei, decedează.

b) Aspecte de ordin procesual penal

Legea nr. 135/2010 privind Codul de procedură penală, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 486 din 15 iulie 2010, cu modificările și completările ulterioare, va suferi la rândul său câteva modificări.

Din momentul în care va intra în vigoare Legea nr. 217/2023, la audierea persoanei vătămate minore, care este subiectul pasiv al infracțiunii de viol săvârșit împotriva unui minor, va fi obligatorie prezența avocatului din oficiu, conform art. 93 alin. 4 C.proc.pen.

Lipsa avocatului din oficiu, atunci când persoana vătămată nu are un avocat ales, iar organele judiciare vor proceda la audierea acesteia, va duce la nulitatea absolută a procedurii probatorii, fiind exclusă proba de la dosarul cauzei, conform art. 281 alin. 1 lit. f C.proc.pen.

Totodată, s-au creat garanții importante în ceea ce privește înțelegerea de către victima minoră a procesului penal și a situației în care se află, prin modificarea alin. 6-8 din art. 111 C.proc.pen¹⁴.

14 La articolul 111, alineatele (6) - (8) se modifică și vor avea următorul cuprins:

(6) În cazul persoanelor vătămate pentru care a fost stabilită în condițiile legii existența unor nevoi specifice de protecție, organul judiciar dispune una sau mai multe dintre următoarele măsuri, fără a aduce atingere bunei desfășurări a procesului ori drepturilor și intereselor părților:

a) audierea acestora în incinte concepute sau adaptate acestui scop;

b) audierea acestora prin intermediul sau în prezența unui psiholog sau a altui specialist în consilierea victimelor;

c) audierea acestora, cât și eventuala lor reaudiere se realizează de aceeași persoană, dacă acest lucru este posibil și dacă organul judiciar apreciază că aceasta nu aduce atingere bunei desfășurări a procesului ori drepturilor și intereselor părților;

d) audierea acestora prin videoconferință sau alte mijloace tehnice de comunicare la locul unde beneficiază de măsura de protecție a cazării temporare.

(7) Audierea și, după caz, reaudierea de către organele de cercetare penală a persoanelor vătămate care au fost victime ale infracțiunilor prevăzute la art. 197, 199, 209-2161, 218, 2181, 219, 2191, 221, 222, 223 și 374 din Codul penal, precum și în alte cazuri în care, din cauza împrejurărilor comiterii faptei, acest lucru se apreciază ca fiind necesar se efectuează numai de către o persoană de același sex cu persoana vătămată. Dacă acest lucru nu este posibil, fără a aduce atingere bunei desfășurări a procesului ori drepturilor și intereselor părților, audierea acestor persoane vătămate și, după caz, reaudierea lor poate fi realizată de o persoană care nu este de același sex cu persoana vătămată, cu acordul avocatului și al unui psiholog sau al altui specialist în consilierea victimelor.

Astfel, legiuitorul a ținut cont de Convenția Europeană privind exercitarea drepturilor copiilor, care în art. 3 arată că un copil are nevoie să fie informat cu privire la drepturile sale în mod clar, să fie consultat cu privire la opiniile lui și să fie ascultat de către organele judiciare. Totodată, aceste aspecte se regăsesc și în Manualul Consiliului Europei privind participarea copiilor¹⁵.

Având aceleași acte în vedere, a fost introdus și art. 355¹ în Legea nr. 135/2010 privind Codul de procedură penală, care are în vedere obligativitatea derulării procedurilor ce au ca obiect infracțiunea de viol săvârșită împotriva minorilor, cu celeritate.

O modificare importantă are în vedere acordul avocatului sau al unui psiholog, atunci când cel care audiază persoana vătămată, nu este de același sex cu ea. De asemenea, dacă sunt îndeplinite condițiile legale în ceea ce privește martorul amenințat, în cazul persoanei vătămate, organele judiciare vor fi obligate să dispună măsurile de protecție prevăzute de art. 126 și 127 din C.proc.pen.

c) Aspecte de ordin psihologic

Anterior momentului audierii unei persoane care este victima unui viol, indiferent de forma sa sau în timpul audierii acestei persoane, mai ales atunci când vorbim despre o persoană de sex feminin, pot apărea anumite *biasuri* cognitive¹⁶, ce reprezintă anumite scurtături sau scurtcircuite ce apar în procesele cognitive, urmând a se lua o decizie în urma unei analize globale și deficitare ale minții noastre, care duce la concluzii greșite. Spre exemplu, discriminarea pe bază de rasă sau sex, este un bias cognitiv. La fel este și cazul în care o persoană de sex feminin urmează să fie audiată, doar că în aceste cazuri, literatura de specialitate a creat un concept distinct, cel al miturilor legate despre viol.

Conceptul miturilor despre viol a fost introdus în perioada anilor 1970¹⁷ pentru a explica un set mai larg de concepte false despre gândurile care stau la baza agresiunii sexuale îndreptate împotriva femeilor.

Despre miturile legate de viol, în sens restrâns, trebuie să înțelegem că sunt stereotipuri prejudiciabile sau credințe false despre viol, victimele violului și despre violator¹⁸.

(8) Dacă persoana vătămată este minor, înregistrarea audierii acesteia prin mijloace tehnice audio-video este obligatorie în toate cazurile. Atunci când înregistrarea video nu este posibilă, înregistrarea se realizează în toate cazurile prin mijloace tehnice audio.

15 Listen – Act – Change Council of Europe Handbook on children's participation. For professionals working for and with children, p. 72.

16 Daniel Khaneman, *Gândire rapidă, gândire lentă*, Editura Publica, București, 2012, p.16.

17 Edwards, K.M, Turchik, J.K., Dardis, J.A., Reynolds, N., & Gidycz, C.A. (2011), „Rape Myths: History, Individual and Institutional-Level Presence, and Implications for Change” *Sex Roles*, 65(11), pp. 761-773.

18 Burt, M. R. (1980), „Cultural myths and supports for rape” *Journal of Personality and Social Psychology*, 38(2), pp. 217-230.

O definiție mai largă a pornit de la conceptualizarea noțiunii de mit, prin scoaterea în evidență a trei caracteristici importante¹⁹. În acest sens, miturile sunt credințe larg răspândite, care explică unele fenomene culturale importante și care justifică credințele culturale existente. Asociind toate aceste caracteristici, autorii au definit miturile despre viol ca fiind „atitudini și credințe care în general sunt false, dar sunt larg și persistent reținute de societatea respectivă și care servesc la negarea și justificarea agresiunii sexuale a bărbaților îndreptată împotriva femeilor”. Prin urmare, aceste mituri pot fi asociate cu stereotipuri.

Exemple de astfel de mituri sunt legate de ideea că „femeile cer să fie violate” sau o femeie merită să fie violată dacă „a umblat de una singură noaptea” sau „a cerut să fie violată după cum s-a îmbrăcat”.

Într-un studiu s-a ajuns la concluzia că există o legătură puternică între acceptarea miturilor despre viol și vinovăția victimei agresiunilor sexuale²⁰. În acest sens, s-a descoperit faptul că acceptarea miturilor se corelează puternic cu judecățile despre victime și cel acuzat. Astfel, cei care au susținut cel mai puternic miturile despre viol, sunt mult mai predispuși să nu creadă victima, să arate că victima este vinovată, să considere că victima nu a rămas traumatizată, iar acuzatul nu a fost de vină.

Atitudinile descrise anterior sunt dezvoltate și de ofițerii de poliție. Astfel, acceptarea miturilor despre viol de către ofițerii de poliție, prezice nivelul de vină pe care îl acordă victimei, creându-și idei de tipul „ea a fost de vină” sau „el nu a vrut să o violeze”²¹.

Aceste mituri pot apărea și în cazul copiilor, mai ales cei care au o vârstă fragedă, nefiind luate în considerare declarațiile lor. Cel mai la îndemână exemplu este cauza M.C.G. c. România, în care Curtea Europeană a Drepturilor Omului a condamnat pasivitatea statului român în ceea ce privește lipsa unei anchete efective a abuzurilor sexuale la care a fost supusă victima de vecinul său și de alți inculpați, unii dintre ei la rândul său minori. Minora, în vârstă de 11 ani, nu a fost crezută de către organele judiciare despre săvârșirea faptelor de către inculpați și nu a existat nicio expertiză psihiatrică sau psihologică pentru a vedea traumele produse.

Așadar, considerăm că anterior viitoarelor audieri ce vor privi minorii ca victime ale infracțiunii de viol îndreptate împotriva minorilor și nu numai, trebuie să avem în vedere aceste mituri și să fim conștienți că fiecare cuvânt pe care îl

19 Lonsway, K. A., & Fitzgerald, L. F. (1994), „Rape myths” in *Psychology of women quarterly*, 18(2), pp. 133-164.

20 Klement, K.R., Sagarin, B.J., & Skowronski, J.J. (2019), „Accusers Lie and Other Myths: rape myth acceptance predicts judgments made about accusers and accused perpetrators in a rape Case” *Sex Roles*, 81(1), pp. 16-33.

21 Sleath, E., & Bull, R. (2012), „Comparing rape victim and perpetrator blaming in a police officer sample: Differences between police officers with and without special training” *Criminal Justice and Behavior*, 39(5), pp. 646-665.

vom folosi în timpul audierilor și din care ar reieși aceste mituri, pot duce la un eșec al anchetei. Pe tot parcursul audierii, trebuie să conștientizăm nu doar trăirile minorilor, ci și ale noastre, pentru a nu comite erori de interpretare a ceea ce spune minorul.

În continuare, în ceea ce privește audierea minorilor, memoria joacă un rol extrem de important, având în vedere că în baza acesteia putem afla informații despre săvârșirea infracțiunii, de multe ori fiind și singura sursă de informații.

În linii mari, memoria poate fi considerată activitate în care informațiile puse la dispoziție (prin percepția lumii exterioare sau introspecție) au ca rezultat o modificare a conexiunilor neuronale (codificare). Aceste conexiuni neuronale sunt stabilite (de obicei, supuse unor modificări considerabile și în curs de desfășurare) în diferite substraturi corticale (de exemplu, stocare) care duc la schimbarea comportamentului (mental și/sau fizic) la un moment dat după achiziționarea lor.

Prin urmare, amintirile se formează în baza unor fenomene exterioare corpului nostru sau interioare acestuia, pe baza modului în care noi percepem realitatea. Aceste amintiri modifică structura neuronală prin codificarea informațiilor, în mai multe straturi, precum cel de stocare (ne putem gândi ca exemple la memoria de scurtă durată și cea de lungă durată), creând astfel un comportament diferit al individului.

Cercetătorii²² au arătat că înainte de vârsta de trei ani, în cazul tuturor persoanelor, existând și excepții, intervine o amnezie infantilă. În acest sens, înainte de vârsta de trei ani, există mici șanse ca noi să ne reamintim ceea ce s-a întâmplat.

Ceea ce este interesant, este faptul că amintirile, chiar și sub vârsta de 3 ani, pot fi accesate în funcție de cât de în vârstă suntem atunci când suntem întrebați de ele²³. Astfel, copiii pot da mai multe informații cu privire la ceea ce s-a întâmplat înainte de vârsta de 3 ani, decât un adolescent, care la rândul lui poate da mai multe informații decât adulții. După examinarea conținutului fiecărei amintiri, au constatat că participanții de toate vârstele au putut oferi informații specifice despre „cine”, „ce”, „unde” și „când” au avut loc evenimentele arătate în imaginile din trecut, puse la dispoziție de către părinții celor intervievați. Aceste informații au fost date, independent de vârsta la care au apărut acele amintiri. În plus, marea majoritate a informațiilor furnizate de participanți a fost mai degrabă episodice decât semantice și proporția episodică a conținutului care a fost raportat a fost aceeași, indiferent de vârsta, participantul sau vârsta amintirii. Deși mulți participanți au avut indicii cu privire la evenimentele expuse (fotografii sau povești de familie) despre unele dintre amintirile pe care le-au raportat,

22 Michael E. Lamb, Deirdre A. Brown, Irit Hershkowitz, Yael Orbach, and Phillip W. Esplin, *Tell Me What Happened*, 2018, John Wiley & Sons Ltd, p. 49.

23 Karen Tustin, Harlene Hayne, „Defining the Boundary: Age-Related Changes in Childhood Amnesia”, University of Otago, 2010 American Psychological Association 2010, Vol. 46, No. 5, 1049-1061 0012-1649/10/\$12.00 DOI: 10.1037/a0020105

prezența informației nu a afectat acuratețea, cantitatea de informații sau conținutul episodic al acestor amintiri.

Aceste aspecte sunt importante când vine vorba despre aducerea aminte a unor informații legate de abuzurile la care au fost supuși copiii. Este posibil ca în urma unui interviu bine structurat, folosind protocolul NICHHD, să putem afla date despre când au avut loc abuzurile, cine le-a făcut și unde au avut loc.

Din păcate, aceiași cercetători au arătat că este posibil că minorii să nu își mai aducă aminte de traumele suferite, dacă acestea au fost sub vârsta de trei ani. O posibilă cauză ar fi lipsa de maturitate a creierului și a conexiunilor neuronale, care nu au capacitatea să stocheze foarte multe date, iar combinația cu o lipsă de codare a informațiilor printr-un limbaj verbal, duce la pierderea informațiilor esențiale. Cu cât creștem în vârstă, amintirile sunt codate cu mai multe detalii și este mai ușor ca acestea să fie rememorate.

În ceea ce privește declarațiile pe care minorii le pot arăta, s-a constatat de aceiași cercetători faptul că vârsta nu prea contează când vine vorba de cantitatea de informații. Copiii nu sunt la fel de predispuși ca adulții sau adolescenții să dea informații ce nu au legătură directă cu ceea ce s-a întâmplat. De asemenea, copiii mai mici pot da mai puține informații decât cei cu o vârstă mai mare când vine vorba de întrebări deschise²⁴, de tipul „spune-mi ce s-a întâmplat”, dar pot aduce în vedere situații punctuale și le pot spune într-un mod spontan, fără a spune prea multe detalii.

Pe lângă vârsta minorilor, nivelul de inteligență este la rândul său un factor important, fiind arătat că cei cu un nivel de inteligență ridicat pot oferi informații mai bune, în special cei care au o vârstă de peste 8-10 ani, depinzând și de modalitatea în care interviul este condus.

Atașamentul și temperamentul copilului își pun amprenta asupra declarațiilor pe care le pot furniza anchetatorilor. S-a arătat de către aceiași cercetători, că cei mici care nu au dezvoltat un atașament constant față de o anumită persoană, în momentele de stres doresc să găsească o persoană de care să se atașeze, iar pe cale de consecință nu pot furniza informații la fel de valoroase ca un copil cu un atașament sănătos.

Alți autori²⁵ au arătat că legătura dintre părinți și copii este importantă când vine vorba despre reamintirea unor situații stresante, precum intervenții

24 Simona Franguloiu, „Guide to interviewing minors. Turning law to reality, Academy of European Law (ERA), THE rights of the child in practice: exploring a multidisciplinary approach to child-friendly justice in european law”, 2015, https://www.era-comm.eu/child_friendly_justice/kiosk/pdf/speakers_contributions/online_speakers_contributions_115DT101.pdf (accesat în 12.01.2024)

25 Goodman, G. S., Quas, J. A., Batterman-Faunce, J. M., Riddlesberger, M. M., & Kuhn, J. (1997). *Children's Reactions to and Memory for a Stressful Event: Influences of Age, Anatomical Dolls, Knowledge, and Parental Attachment*. *Applied Developmental Science*, 1(2), 54-75. doi:10.1207/s1532480xads0102_1

chirurgicale, sens în care, copiii care nu au o legătură strânsă cu părinții au dificultăți în a prezenta informații despre situațiile stresante.

Copiii care nu au o stimă de sine ridicată sau care sunt predispuși la anxietate, nu dau același randament când vine vorba de audierile făcute de fiecare parte care participă la un proces. Cei anxioși pot fi mai ușor sugestibili și prin urmare, pot fi mai ușor de influențat în declarații.

Copiii cu mai multe informații despre un anumit subiect, își pot reaminti mai ușor aspecte ce țin de acel subiect, dar în același timp, pot interpreta greșit ceea ce cunosc, dând informații false.

Aceste aspecte pot fi avute în vedere de intervievator în momentul audierii minorului, utilizând protocolul NICHD, pentru a se pregăti și a avea informații anterioare despre minor. Astfel, intervievatorul va putea ști în funcție de relația cu părinții pe care o are minorul sau a nivelului de inteligență, cum să își adapteze întrebările și modul în care pune problema. Copiii care au un atașament scăzut față de părinți pot fi vulnerabili în fața intervievatorului, considerând că este o situație stresantă, iar pentru a evita aceste situații, trebuie să fie construită o relație de încredere între cei doi. Relația nu se poate contura dacă intervievatorul nu are la dispoziție un întreg istoric al minorului. În funcție de aceste informații, intervievatorul va putea afla evenimente plăcute sau neplăcute despre minor, care nu au legătură directă cu evenimentul petrecut și pot crea un început de discuție și de încredere între cei doi.

Așadar, informațiile de ordin psihologic ale victimei trebuie să fie o prelungire a normelor de ordin procesual când vine vorba despre aflarea adevărului în cauză și de a soluționa cauza.

3. Concluzii

Modificările legislative aduse prin Legea nr. 217/2023 și Legea nr. 424/2023 pun în evidență importanța vârstei subiectului pasiv al infracțiunii nou introduse de viol săvârșit asupra unui minor, dar care creează viduri legislative în privința unor situații ce nu pot fi tratate din punct de vedere penal. Normele legale nu sunt în totalitate puse în concordanță, iar faptul că doar vârsta este un criteriu în funcție de care catalogăm o faptă ca fiind viol, nu este o soluție viabilă pentru societatea noastră, fiind necesară o analiză complexă în funcție de care să se stabilească lipsa sau nu a consimțământului unei persoane.

Legea nr. 424/2023 a remediat unele aspecte ce se contraziceau flagrant, iar aspectele de ordin procesual penal nu fac decât să crească garanțiile procesuale ale persoanei vătămate. Astfel, se creează un mediu mai cald pentru acestea, iar aplicarea protocolului NICHD în momentul audierii lor este necesar, completând normele procesuale existente.

Bibliografie

1. Burt, M. R. (1980), „Cultural myths and supports for rape. *Journal of Personality and Social Psychology*”, 38(2).
2. C. Rotaru Radu, „Pe cine și cum protejăm împotriva abuzurilor sexuale? Scurte referiri la modificările legislației penale intervenite prin Legea 217/2023” *Forum juridic*, nr. 2/2023, *Analele Universității din București-Seria Drept*.
3. Daniel Khaneman, *Gândire rapidă, gândire lentă*, Editura Publica, București, 2012.
4. Edwards, K.M, Turchik, J.K., Dardis, J.A., Reynolds, N., & Gidycz, C.A. (2011), „Rape Myths: History, Individual and Institutional-Level Presence, and Implications for Change. *Sex Roles*”, 65(11).
5. Goodman, G. S., Quas, J. A., Batterman-Faunce, J. M., Riddlesberger, M. M., & Kuhn, J. (1997), „Children’s Reactions to and Memory for a Stressful Event: Influences of Age, Anatomical Dolls, Knowledge, and Parental Attachment. *Applied Developmental Science*”, 1(2), 54–75. doi:10.1207/s1532480xads0102_1
6. Karen Tustin, Harlene Hayne „Defining the Boundary: Age-Related Changes in Childhood Amnesia”, University of Otago, 2010 *American Psychological Association* 2010, Vol. 46, No. 5, 1049 –1061 0012-1649/10/\$12.00 DOI: 10.1037/a00201
7. Klement, K.R., Sagarin, B.J., & Skowronski, J.J. (2019), „Accusers Lie and Other Myths: rape myth acceptance predicts judgments made about accusers and accused perpetrators in a rape Case” *Sex Roles*, 81(1).
8. Lonsway, K. A., & Fitzgerald, L. F. (1994) „Rape myths”. *Psychology of women quarterly*, 18(2).
9. Michael E. Lamb, Deirdre A. Brown, Irit Hershkowitz, Yael Orbach, and Phillip W. Esplin, *Tell Me What Happened*, John Wiley & Sons Ltd, 2018.
10. M. Udroi, *Sinteze de Drept Penal, Partea Specială*, vol. I, ediția a 3-a, Editura C.H. Beck, București, 2022.
11. Simona Franguloiu, „Guide to interviewing minors. Turning law to reality, Academy of European Law (ERA), THE rights of the child in practice: exploring a multidisciplinary approach to child-friendly justice in european law”, 2015, https://www.era-comm.eu/child_friendly_justice/kiosk/pdf/speakers_contributions/online_speakers_contributions_115DT101.pdf
12. Simona Franguloiu, Nicoleta Elena Hegheș, „Eficiența științelor criminalistice din perspectiva standardului de probațiune în cazul violenței împotriva femeilor și violenței domestice în sensul propunerii de directivă a Parlamentului European și consiliului privind aceste tipuri de violență”, vol. Conferinței internaționale de științe criminalistice cu tema: „Criminalistica – pilonul principal al probațiunii judiciare în procesul penal și civil”, ediția a XI, 2023, în curs de publicare.

13. Sleath, E., & Bull, R. (2012), „Comparing rape victim and perpetrator blaming in a police officer sample: Differences between police officers with and without special training” *Criminal Justice and Behavior*, 39(5).
14. V. Dongoroz, ș.a., *Explicații teoretice ale Codului Penal Român, Vol. III, Partea Specială*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1971.
15. V. Cioclei, Ciudatul viol de la televizor când legiuitorul adoptă reglementări trăsnete, <https://www.bizlawyer.ro/mobile/stiri/interviuri-opinii>
16. Codul penal
17. Codul de procedură penală
18. Convenția Consiliului European pentru protecția copiilor împotriva exploataării sexuale
19. Directiva nr. 92/2011
20. PL-x nr. 457/2022, Proiect de Lege pentru modificarea și completarea Legii nr. 286/2009 privind Codul penal, precum și a Legii nr.135/2010 privind Codul de procedură penală, https://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck2015.proiect?cam=2&idp=20214
21. Stanley B. Klein, „What memory is”, *WIREsCognSci*2014.doi:10.1002/wcs.1333
22. https://bizlawyer.ro/stiri/interviuri-opinii/consimtament-vs-discernament-in-cazul-actului-sexual-cu-un-minor-problema-pragului-de-varsta?fbclid=IwAR2OvPIwYPascJ2p75bgDCoCa3UCDB-CE_YTsStBgugx7J415OTzfd-zoQS8